

Tobak, kryddor och Björnram



AV LARS EINARSSON

Den flätade behållaren som påträffades på trossdäck (600x400x250 mm) visade sig vid öppnandet i konserveringslabbet innehålla en inre flätad korg som var något mindre. Den förefaller ha varit klädd med läder utvändigt. Innehållet bestod av fyra tobaksrullar, oliver, plommon, ingefära, vanilj, muskot och pepparkorn. Vid första påseende vill man kanske tro att innehållet inte har något användningsmässigt samband. I själva verket är det tvärtom. Den tyskättade Andreas Lentz, verksam som köpman i Stockholm under mitten av 1600-talet handlade med tobak och kryddor – dvs exklusiva importvaror. Kistans innehåll skulle kunna sammanfattas med följande tre kännetecken: importvaror, läkemedel och lyx.

Uppfattningen om tobakens och kryddors läkande och stimulerande egenskaper, var vitt utbredd i 1600-talets Europa. Kryddor ansågs "stärka den inneboende

De fortsatta undersökningarna vid Kronan skedde sommaren 1997 under bedrövliga förhållanden. Den varma våren och sommaren medförde en kraftig algblooming, vilket försämrade de annars så goda siktförhållandena på vrakplatsen betydligt. Den förhärskande nordanvinden gjorde knappast saken bättre. Från mitten av juli till mitten av augusti översteg sikten sällan två meter. För en skärgårdsdykare låter det kanske inte så dåligt, men att arbeta som arkeolog under vatten med ett komplicerat fyndmaterial under dylika förhållanden är ingen höjdare. Närmare ettusen fynd bärgades under fem intensiva dykkeckor med ett 25 procentigt bortfall av tid. Ett av de kanske mest spännande fynden var en flätad korgkista.

värmen" och ingick som en beståndsdel i undermedlet teriak. Tobaken vann snabbt inträde i de breda befolkningslagren, efter att den gjort sin entré på allvar vid seklets början. I Sverige sker detta sannolikt under 1610-talet. Olof Rudbeck dä odlade den i sin botaniska trädgård i Uppsala vid seklets mitt. Uppsalastudenten Jacob Hernodius disputerade 1633 med en avhandling med titeln *Om den nikotinska örtens härliga egenskaper*. Tobaken blir också snart en fiskal produkt, dvs kontrollerad och ekonomiskt reglerad av staten.

Överklassfynd

Men vem eller vilka ombord på Kronan tillhörde denna tobak, dessa kryddor och frukter? Ett entydigt svar på den frågan får vi aldrig, men vi kan göra ett försök till att ringa in en tänkbar ägare. Detta görs bäst genom att

studera det omgivande fyndmaterialet på platsen. Fyndet gjordes på skeppets trossdäck. Det är beläget under det understa av de tre kanondäcken i skeppet. Fynd av högreståndstillhörigheter i området, pekar mot att högre officerare förvarat sina ägodelar här. Kanske var de också själva förlagda i denna del av skeppet. Rika fynd av kritpipor i ett närlig-



Tobaksplanta *Nicotiana glauca* Latifolia. Teckning: Wendela Rudbeck (dotter till Olof Rudbeck).

gande område, visar ett samband med tobaksfyndet. Vi kan på relativt goda grunder utgå från att fyndet tillhört representanter ur de övre samhällslagren.

En och en halv meter från kistan påträffades några dagar senare två stora tennfat liggande ovanpå varandra. Det ena fatet är avbrutet, men den bevarade delen bär på brättet samma graverade dekor som det intakta fatet. Dekoren utgörs av två tätt sammanfogade sköldevapen tillhörande de adliga ätterna Björnram och Stålar. Amirallöjtnant Arvid Arvidsson Björnram var den tf riksamiralen Lorentz Creutz närmaste man ombord på Kronan. Björnram skulle egentligen inte ha varit med ombord på den olycksaliga skeppet. Efter den ålderstignen amiralen Bergensstjernas död i frossfeber till sjöss ombord på skeppet *Viktoria* den 20 maj 1676, förflyttades Björnram från skeppet *Mrs* till Kronan. Detta blev hans öde. Kanske ville Creutz luta sig mot sin landsbroders rutin och beslutskraft inför den stundande drabbningen. Men släkterna var genom krigets hantverk även förknippade med varandra sedan tidigare. Björnrams far, som också hette Arvid, var 1618 fänrik under Creutz far Ernst, som då var överstelöjtnant vid karelska regementet.

Björnram var känd för sitt hetsiga temperament. Det hade ställt till det ordentligt för honom tre decennier tidigare. 1646 sköt han i en duell ihjäl en köp-

MARINARKEOLOGISK TIDSKRIFT

Årgång 20 ISSN 1100-9632

man i Riga. För att undslippa det rättsliga efterspelet, flydde han ur riket. Under sex år vistades han i Tyskland, Danmark, Skottland, England och Holland, mestadels i krigstjänst. 1652 anhöll han om pardon och tillstånd att få återvända till Sverige, vilket på modern Carin Slangs förbön medgavs. Under de följande tjugo åren avancerar han från överstelöjtnant till vice-amiral vid amiralitetet.

Björnram har en framträdande roll i en ögonvitnesskildring från *Kronans* förlisning. En av de överlevande, knektkaptenen vid Västerbottens regemente Simon Simonsson Rosenberg, vittnar om motsättningar mellan Björnram och hans officerskollega Klas Ankarfjäll: *Orsaken till att Kronan gick omkull tycks vara de stora segel vi förde och att skeppet var rankt och inte tålde så stora segel. Men också jalsien (avundsjukan) mellan amirallöjtnanten Björnram och major Ankarfjäll spelade in, ty den ene ville ha så stora och den andre så små segel. Om dem sade överste Stegman (chefen för Västerbottens regemente, förf. anm.): Gud förlåte dem båda, som oss idag så har kommanderat och utsatt. Men därmed menade han på intet sätt hans excellens (läs Creutz) ty både Stegman och hans excellens klagade över denna deras stridighet.*

Kontroversen mellan Björnram och Ankarfjäll, där den ene ville föra stora segel, framstår av vittnesmålet att döma som den akuta orsaken till *Kronans* förlisning. Ingen

av de fyra ovannämnda personerna i Rosenbergs vittnesmål överlevde katastrofen.

Fler tennfat

Årets tennfat är inte det enda tillhörande Björnram som påträffats på vrakplatsen. Det allra första undersökningsåret, 1981, bärgades två tennfat, ett större och ett mindre. Det senare bär en likadan gravyr som 1997 års fat. Att faten även bär ätten Stålarms vapen, hör samman med det faktum att Arvid Björnrams farmor Carin var född Stålarms. Hennes far Erik lär enligt vissa uppgifter ha varit riksråd under Erik XIV:s regering. Detta stolta släktskap var säkert av intresse för Arvid Björnram att framhålla. För det är sannolikt att han själv låtit tillverka faten. De tre kvalitetsstämplarna på brättets ovansida visar inte bara att tennhalten i faten är mycket hög. Två av dem bär också tillverkaren mäster Hans Moritz initialer. Moritz var verksam som kanongjutare i Stockholm åren 1652-1688. Just under den period som Arvid Björnram återvänder från sin landsflykt och etablerar sig som hög officer i Sverige. Föga anade han då, vad framtiden bar i sitt sköte. I havet utanför Öland skulle han finna sin grav. 321 år senare skulle hans livsöde åter uppmärksammas, kryddat av kolonialvaror ur en flätad korgkista...

